

Издавач:

Центар за српске студије
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

Главни и одговорни уредник:
Радош Љушић

Уредник броја:
Милош Јагодић

Редакција:

Др Радош Љушић, Др Сузана Рајић, Др Милош Јагодић, Др Чедомир Антић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду); Др Дејан Микавица, Др Владан Гавриловић (Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду); Др Јасмина Милановић (Институт за савремену историју)

Иносјрани чланови редакције:

Др Људмила Васиљевна Кузмичева (Историјски факултет, Московски Државни универзитет М. В. Ломоносов, Москва), Др Венди Брејсвел (Школа за словенске и источноевропске студије, Лондон), Др Константин Владимирович Никифоров (Институт за славистику, Руска академија наука, Москва), Др Иван Парвев (Историјски факултет, Универзитет Св. Климент Охридски, Софија), Др Јан Пеликан (Филозофски факултет, Карлов универзитет, Праг), Др Иван Балта (Филозофски факултет, Свеучилиште Ј. Ј. Штросмајера, Осиек)

Секретар редакције:
Др Данко Леовац

Адреса редакције:

Центар за српске студије, Филозофски факултет, Одељење за историју, Чика Љубина 18–20,
11000 Београд

Телефон: 0113206293; *e-mail:* serbian.studies@gmail.com

Publisher:

Center for Serbian Studies
Faculty of philosophy
University of Belgrade

Editor in Chief
Radoš Ljušić

Editor of Volume:
Miloš Jagodić

Editorial Board:

Dr Radoš Ljušić, Dr Suzana Rajić, Dr Miloš Jagodić, Dr Čedomir Antić (Faculty of Philosophy, University of Belgrade); Dr Dejan Mikavica, Dr Vladan Gavrilović (Faculty of Philosophy, University of Novi Sad); Dr Jasmina Milanović (Institute for Contemporary History)

Foreign members of the Editorial Board:

Dr Ljudmila Vasiljevna Kuzmicheva (Faculty of History, Moscow State University M. V. Lomonosov, Moscow), Dr Wendy Bracewell (School of Slavonic and East European Studies, London), Dr Konstantin Vladimirovič Nikiforov (Institute of Slavic Studies, Russian academy of sciences, Moscow), Dr Ivan Parvev (Faculty of History, University St. Kliment Ohridski, Sofia), Dr Jan Pelikan (Faculty of Arts, Charles University, Prague), Dr Ivan Balta (Faculty of humanities and social sciences, J. J. Strossmayer University, Osijek)

Secretary of the Editorial Board:

Danko Leovac

Address:

Center for Serbian Studies, Department for history, Faculty of philosophy, Čika Ljubina Street 18–20,
11000 Beograd

Telephone: +381113206293; *e-mail:* serbian.studies@gmail.com

Прихваћено за штампу на седници Редакције 7. новембра 2018.

УДК: 94(=163.41)

ISSN 2217-5687

СРПСКЕ СТУДИЈЕ SERBIAN STUDIES

Књ. 9, 2018 / Vol. 9, 2018

Београд
2018.

*Издавање ове публикације подржало је
Министарство културе и информисања Републике Србије.*

САДРЖАЈ / CONTENTS

Чланци / Papers

Сузана Рајић <i>ВИШЕ ОД ДВА ВЕКА СРПСКО-РУСКИХ ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА</i> -----	11
Suzana Rajić <i>MORE THAN TWO CENTURIES OF SERBIAN-RUSSIAN DIPLOMATIC RELATIONS</i> ----	11
Јелена Н. Радосављевић <i>ГРЧКИ КУЛТУРНИ УТИЦАЈ НА СРБЕ КРАЈЕМ 18. И ПОЧЕТКОМ 19. ВЕКА</i> -----	38
Jelena N. Radosavljević <i>GREEK CULTURAL INFLUENCE ON SERBS AT THE END OF THE 18th AND THE BEGINNING OF THE 19th CENTURIES</i> -----	38
Милош Јагодић <i>ПОМОЋ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ ЦРКВАМА, МАНАСТИРИМА И ШКОЛАМА ИЗВАН СРБИЈЕ (1839-1868)</i> -----	50
Miloš Jagodić <i>SERBIA'S AID TO CHURCHES, MONASTERIES AND SCHOOLS OUTSIDE OF SERBIA (1839-1868)</i> -----	50
Радомир Ј. Поповић <i>СЕПТЕМБАРСКА СКУПШТИНА 1843. ГОДИНЕ</i> -----	102
Radomir J. Popović <i>SEPTEMBER ASSEMBLY OF 1843.</i> -----	102
Данко Леовац <i>ПОСЛЕДЊИ МУХАФИЗИ БЕОГРАДА (1856-1867)</i> -----	125
Danko Leovac <i>THE LAST MUHAFIZS OF BELGRADE (1856-1867)</i> -----	125
Жарко Илић <i>ПОПЛАВЕ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ 1864. ГОДИНЕ И РАДОВИ НА РЕГУЛАЦИЈИ ВОДОТОКА</i> -----	141
Žarko Ilić <i>FLOODS IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA IN 1864 AND THE WATERWAY REGULATION ACTIVITIES</i> -----	141

Славиша Недељковић <i>РАЗВОЈ ПИСМЕНОСТИ КОД СРБА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 19. ВЕКА</i> -----	187
Slaviša Nedeljković <i>DEVELOPMENT OF LITERACY AMONG THE SERBS IN KOSOVO AND METONIJA IN THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY</i> -----	187
Кристиан Јерић <i>ИСТОРИЈСКА ДЕМОГРАФИЈА ГРАДА СОМБОРА ОД 1890. ДО 1910.</i> -----	201
Kristian Jerić <i>HISTORICAL DEMOGRAPHY OF SOMBOR FROM 1890 TO 1910</i> -----	201
Урош Шешум <i>ТАЈНЕ ЗАГРАНИЧНЕ АКТИВНОСТИ СРПСКЕ ВЛАДЕ У ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ 1901. ГОДИНЕ</i> -----	235
Uroš Šešum <i>SECRET TRANSBORDER ACTIVITIES OF THE SERBIAN GOVERNMENT IN THE OTTOMAN EMPIRE IN 1901.</i> -----	235
Јована Миловановић <i>ОМАЖ ПРИЈАТЕЉИМА – СПОМЕНИК КРАЉЕВИМА ПЕТРУ I И АЛЕКСАНДРУ I КАРАЂОРЂЕВИЋУ У ПАРИЗУ</i> -----	254
Jovana Milovanović <i>A HOMAGE TO FRIENDS – MONUMENT OF KINGS PETAR I AND ALEKSANDAR I KARADJORDJEVIĆ IN PARIS</i> -----	254
Милош М. Дамјановић <i>ПОЧЕЦИ, РАЗВОЈ И АКТИВНОСТИ ЦИОНИСТИЧКОГ ПОКРЕТА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ (1918-1941)</i> -----	281
Miloš M. Damjanović <i>BEGINNINGS, DEVELOPMENT AND ACTIVITIES OF THE ZIONIST MOVEMENT IN KOSOVO AND METONIJA (1918-1941)</i> -----	281
Ивана М. Величковски Стојановски <i>СТРАДАЊЕ СРПСКЕ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ У ПРВОМ И ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ</i> -----	317
Ivana M. Veličkovski Stojanovski <i>DESTRUCTION OF SERBIAN ARCHIVAL MATERIAL IN THE WORLD WAR I AND WORLD WAR II</i> -----	317

Грађа / Unpublished Documents

- Марина Матић
ДВЕ ОКРУЖНИЦЕ ИЗ МАНАСТИРА САВИНА (18. ВЕК)----- 337
 Marina Matic
TWO CIRCULAR LETTERS FROM SAVINA MONASTERY (18th CENTURY) ----- 337
- Ивана Женарју Рајовић, Урош Шешум
СПИСАК СВИЈУ ЦРКАВА И МАНАСТИРА У ЕПАРХИЈИ
РАШКО-ПРИЗРЕНСКОЈ 1902. ГОДИНЕ ----- 346
 Ivana Ženarju Rajović, Uroš Šešum
LIST OF ALL THE CHURCHES AND MONASTERIES IN THE RASKA-PRIZREN
EPARCHY IN 1902----- 346
- Горан Васин
СТРАДАЊЕ ЦРКВЕ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ ТОКОМ 1914. ГОДИНЕ ----- 375
 Goran Vasin
THE DESTRUCTION OF THE CHURCH IN THE KINGDOM OF SERBIA IN 1914----- 375
- Јован Ј. Алексић
„СЕВЕРОАМЕРИЧКИ ПИЛОТ ПРИЧА...“: ТРАГОМ ЈЕДНОГ
НЕОБЈАВЉЕНОГ ДОКУМЕНТА О СПАСАВАЊУ 12 ЧЛАНОВА ПОСАДЕ
АМЕРИЧКОГ САВЕЗНИЧКОГ АВИОНА ОД СТРАНЕ ПРИПАДНИКА
ДРУГОГ КОСОВСКОГ КОРПУСА ЈВУО ТОКОМ ЈУНА 1944. ГОДИНЕ ----- 385
 Jovan J. Aleksić
“NORTH AMERICAN PILOT TALKING...”: A CLUE OF ONE UNPUBLISHED
DOCUMENT OF THE SAVING OF 12 CREW MEMBERS OF THE ALLIED
AMERICAN AIRCRAFT BY THE SECOND KOSOVO CORPS (YAHN) IN JUNE 1944----- 385

Погледи, критике и прикази / Views, Critics and Reviews

- Горан Васин, Ненад Нинковић, *Историја Бугимске епархије*, Сремска
 Митровица: Историјски архив Срем, 2018. (Жарко Илић) ----- 401
- Биљана Вучетић, *Бојдан Рагенковић (1874-1917): судбина једној српској*
националистке, Београд: Историјски институт, 2018.
 (Кристина Павловић) ----- 405
- Петар Костић, *Листићи из ближе и даље прошлости*, приредили
 А. Новаков, У. Шешум, Младеновац: Друштво пријатеља Манастира
 Светих архангела код Призрена, 2017. (Велибор Џомић) ----- 409

- Никола Миленковић, *Сиварање и распад Југославије*, Крушевац:
Историјски архив, 2018. (Александар М. Савић) -----415
- Божица Младеновић, *Жив се не предајем!!!, Дневник Косије Војиновића
Косовца од 1916. до 1917. године*, Ниш: Талија издаваштво. Филозофски
факултет у Нишу, 2017. (Урош Шешум) -----417
- Мирослав Павловић, *Смедеревски санџак 1739–1788,
Војно – административно уређење*, Нови Сад:
Матица српска, 2017, 452. (Александар М. Савић) -----421
- Споменица два века Спаре цркве у Крагујевцу (1818-2018),*
Крагујевац: Каленић, 2018. (Жарко Илић)-----430
- Биљана Стојић, *Француска и Балкански ратови (1912-1913),*
Београд: Историјски институт, 2017. (Мирослав Радивојевић) -----433
- Арпад Хорњак, *Сусрећи и сукоби. Огледи о српско-мађарским односима,*
превео с мађарског Ференц Немет, Београд: Клио, 2017.
(Кристиан Јерић)-----436
- Антоњи Цетнарович, *Тајна дипломатија Адама Јежија Чарториског
на Балкану. Ошл Ламбер и српска криза 1840–1844*, приредио Петар Буњак,
Београд: Славистичко друштво Србије, 2017. (Александар М. Савић) -----441

Др Сузана Рајић
редовни професор
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
srajic@f.bg.ac.rs

ВИШЕ ОД ДВА ВЕКА СРПСКО-РУСКИХ ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА*

Апстракт: Познавање и разумевање српско-руских односа како у 19. тако и у 20. веку можемо сматрати исто толико културном и друштвеном потребом савременог човека на овим просторима, поред њихових других важних димензија – научне, дипломатске, геостратешке. Све су битне за креирање и позиционирање српских државних циљева у будућности. Рад је посвећен српско-руским односима од када су успостављене дипломатске везе 1807. године доласком у Србију К. К. Родофиникина, па до престанка српске државности 1918. године. У тим хронолошким оквирима уочено је пет фаза, од којих је свака имала своје особености и дубоке рефлексије на обнову, уређење и међународни положај модерне српске државе.

Кључне речи: дипломатски односи, устаничка Србија, Кнежевина и Краљевина Србија, Руско царство, вожд Карађорђе, Милош Обреновић, Обреновићи, Николај II, аутономија, државна независност, Први светски рат.

* * *

Важно је истаћи да су односи два словенска народа, српског и руског, одувек и без премца били блиски, пуни обостраног саосећања и наклоности. Иако се у савременом дискурсу тај однос дефинише као русофилство

---

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту *Српска нација – интeгративни и дезинтeгративни процеси* (ев. бр. 177014), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

(гледано са српске стране), чињеница је да се данас том појму, у широј конотацији актуелних спољнополитичких анализа, даје најчешће негативно значење. Да би се поткрепило такво мишљење обично су за аргументе узимани догађаји из прошлости које карактеришу хладни и уздржани српско-руски односи, каквих је било и у 19. и у 20. веку. Пример за то су стварање Санстефанске Бугарске 1878, као и партијски сукоби у време Информбироа 1948. Међудржавне односе увек треба сагледавати у оквиру спољнополитичких циљева и задатака обе стране, обавезно са аспекта доминантних међународних односа који представљају битну детерминанту и у прошлости, и у садашњости. Управо дипломатски српско-руски односи у претходна два века то потврђују.

На почетку ваља напоменути зашто је, на државном нивоу, за обе лежавања овог значајног јубилеја узета 1838, а не, рецимо 1807. година. Герасим Вашћенко је дошао у Србију фебруара месеца 1838. године, као конзул из Оршаве. Он није био именован за генералног конзула Русије у Србији. Његов задатак је био да надзире израду уставног пројекта, а после тога имплементацију Устава из 1838. године, по којем је власт кнеза Милоша била драстично ограничена. Русија тада није намеравала да отвара конзулат у Београду, где су своје дипломатске испоставе већ имале њени опоненти Аустрија, Велика Британија и Француска. Стање у Србији она је пратила из свог конзулата у Букурешту, све док 1837. није отворен конзулат у Оршави, близу српске границе.

Русија је од децембра 1804. и 1805. настојала да успостави непосредну везу са српским устаницима. Тиме су се стицали услови за успостављање дипломатских односа, који су се огледали у комуникацији путем посебних изасланстава (депутација), а временом постављањем сталних дипломатских чиновника. Чињеница је да је први царски изасланик који је дуже остао у Србији био Константин Константиновић Родофиникин и то на захтев Срба. И меродавни фактори у Русији су се изјаснили да је боравак опуномоћеног чиновника у Србији користан по Русију. У току једноипогодишњег примирја између Русије и Француске (1807-1809), којим је предвиђен престанак војних операција на руско-турском фронту, а који су поштовали и Срби као руски савезници, међу Србе су долазили и боравили руски изасланици: од 1807. Паулучи и Родофиникин, с тим што је други остао до 1809, а на његово место је дошао Теодор Иванович Недоба (до 1812). Од осталих дипломатских изасланика краће време боравили су у Србији Марко Ивелич (1812), Андреј Теодорович Будберг 1834, Петар Иванович Рикман 1835. и кнез Василиј Андрејевић Долгоруков 1837. године.

Историјски посматрано руско-српски односи ове године обележавају традицију дугу 211 година (1807–2018), јер је 1807. постојала устаничка

држава са свим битним елементима – територија, народ и власт, а вожд Карађорђе је 28. јуна обавештен о царској одлуци да се у Србију пошаље *државни савешник и кавалер* К. К. Родофиникин како би се са њим и Со-вјетом договорио о „свим вашим потребама и начином како да се саобразе могући интереси, из усклађених дејстава војске његовог Царског Величанства у овим земљама и српске војске, да се заложи око сарадње са Вама за оснивање устројства ваше управе, како Ви желите за добро народа...“¹

Такође, до успостављања руског конзуларног представништва у Кнежевини Србији није дошло 1838. године, како се углавом данас мисли, већ 1839. године. Долазак Герасима Вашћенка у Србију 1838. представља наставак дипломатских односа и то после важног периода интезивне српске борбе за аутономију, када су српско-руски односи доживели врхунац, у периоду 1826–1833. Тако је руски конзулат званично отворен 15. септембра 1839, пошто су од Порте прибављени ферман и берат. Вашћенко је тек тада постао први генерални конзул Србије.² У том случају 180-годишњица се навршава идуће 2019. године. Од тада, у континуитету, постоји и ради руска мисија у Србији, која је мењала ранг, односно назив представника: **конзул (1839–1879) – министар резидент (1879–1889) – изванредни посланик (1889–1918) – амбасадор (2000 –)**.

Од 1838. па до престанка постојања Руског царства 1918. године у руској мисији у Београду радила је укупно 21 личност, укључујући и отправнике послова који су, у изостанку посланика, дуже времена уместо њих водили послове посланства. Што се тиче српског дипломатског представништва у Русији, оно је званично почело са радом 1879. године, након усвајања *Закона о дипломатској служби* којим се прописује отварање дипломатских представништава Кнежевине широм Европе. Да би ојачао нови положај и углед независне државе, кнез Милан је Указом од 13. новембра 1878. поставио прве дипломатске представнике у рангу изванредних посланика и опуномоћених министара, Косту Цукића у Бечу, а Филипа Христића у Цариграду.³ Трећи наименовани у рангу изванредног посланика и опуномоћеног министра са српске стране, био је Милосав Протић у Петрограду, дугогодишњи изасланик Србије преко којег су одр-

¹ Р. Љушић, *Вожд Карађорђе. Биографија*, Београд, 2003, 180.

² Опширније код Р. Ј. Поповић, *Делатносћ њрвој руској конзула у Србији Герасима Вашћенка 1838 – 1843. године*, Историјски часопис 65 (2016), 192–193.

³ Не чекајући усвајање Закона о дипломатским представништвима Србије у иностранству (а то је било 30. октобра/11. новембра 1879), влада је 28. октобра/9. новембра обелоданила кнежево решење којим се српски дипломатски представници деле у три степена: 1. Изванредни посланик и опуномоћени министар 2. Министар резидент 3. Отправник послова.

жавани дипломатски односи са Русијом од времена Другог намесништва (1868–1872) и српско-турских ратова (1876–1878). Од тада, Србију је до 1918. године у Петрограду заступало укупно четрнаест посланика и један отправак послова.⁴ Дипломатски односи са Русијом пре 1879. године одржавани су слањем специјалних изасланика, међу којима су познате историјске личности, попут Јована Мариновића и Јована Ристића.

Од обнове нововековне српске државности с почетка 19. века до њеног престанка утапањем у нову државну заједницу 1918, дипломатске односе између Србије и Русије можемо поделити у неколико фаза.

Прва се поклапа са ратним периодом Српске револуције од 1804. до 1815. године из којег је потекла устаничка држава, која се одржала до 1813. године. Када се имају у виду војна, дипломатска и политичка сарадња Србије и Русије, ово је један од најпродуктивнијих раздобља у 19. веку. Русија је обелоданила своје покровитељство над Србијом, утемељивши га у тачки осам Букурешког мира између Русије и Турске 1812. Да подсетимо, мисија проте Матије Ненадовића у Русију 1804/1805. године имала је за циљ да „Србију са Русијом спознамо” и то је био први директни контакт Срба из Београдског пашалука са Русијом. Политичке, дипломатске, војне и финансијске руско-српске везе за само две године (1804-1806), достижу завидан ниво, тако да 1806. године Србија и Русија постају савезнице у борби против Турске. Уочи ових догађаја, поред редовних веза преко руских конзулата у Молдавији и Влашкој (Јаши и Букурешт) успостављена је и веза са командантом руске војске на Дњестру, генералом Михељсоном; у Србију је стигао и војни инструктор Угринчић – Требињски, пореклом Србин; а цар је именовао Константина Родофиникина за специјалног изасланика у Влашкој и Молдавији који је, између осталог, имао задатак да утврди до које мере се побуњени Срби могу супротстављати Порти, какав је утицај Француске и Аустрије на њих, које су праве намере српског народа и Карађорђа, какве су могућности заједничких војних акција са руском војском и, најзад, да ли су Срби привржени руском престолу. Цар је у упутствима изричито наложио да Родофиникин буде обазрив са Србима и да им ништа написмено, већ само усмено даје. На очајничке молбе Карађорђа за помоћ Русија је послала тајно прво 13 хиљада дуката, а онда још 4 хиљаде. У децембру 1806. избио је руско-турски рат којем су се устаници одмах придружили.⁵

Заједничким дејствима српских устаника и руског одреда однете су победе на источном српском фронту, на Малајници и Штубику (1807) против видинског паше, пошто је корпус генерала Ивана Ивановича Исајева прешао на десну обалу Дунава. У другом периоду савезништва од 1809.

⁴ Види списак руских и српских дипломата на крају рада.

⁵ Р. Љушић, *Војска Карађорђе*, 177–179.

до 1812. године српско-руски односи су унапређени, упркос почетним проблемима. Руска помоћ у виду војних одреда коначно стиже 1810. У заједничким операцијама 1810. српска војска на истоку је штитила десно крило руске војске у напредовању ка Шумли, а онда је одред руске војске под командом генерал-мајора Цуката однео савезничке победе на српском ратишту, најпре на истоку у рејону Прахова, Кладова, Бање Алексиначке. На пољу код Варварина се у септембру месецу одиграла једна од највећих битака Првог српског устанка, а у борби је учествовао руски одред од око 1.800 војника под командом грофа Орурка. Победом је спречен даљи продор Турака у срце Србије. Руси су помогли устаницима и у бици код Лознице 1810. да се одбране од Турака који су надирали из Босне. Руски гарнизони смештени су у Неготину и Кладову. Година 1811. такође је протекла у најбољој сарадњи на војном плану. Руски гарнизони су стигли у Смедерево и Шабац, а у августу се један батаљон придружио Карађорђу у заустављању продора турске војске из правца Босне. Други батаљон је опет учествовао у бици код Ниша 1811. То је охрабрило српске борце деморалисане падом Делиграда, а Карађорђе је говорио да само захваљујући „Московима” Турци нису стигли до Београда. Упркос успешној војној сарадњи, на унутрашњем плану долазило је до неспоразума, услед мешања руских дипломатских изасланика у борбу за врховну власт у Србији, која се интензивно водила између Карађорђа и опозиције. Русија је радила да ограничи власт једног човека и пренесе је на колективно тело. Оснивањем Правитељствујушћег совјета 1805, у томе се донекле успело. Родофиникин је здушно помагао Карађорђевој опозицији, због чега је, после Карађорђеве победе и Уставних аката донетих на Скупштини 1808. године⁶, морао да бежи из Србије. Као и маркиз Паулучи пре њега, а Недоба после, руски изасланици који су боравили у Србији од 1807. до 1812. године имали су планове о унутрашњем уређењу Србије, које устаници и Карађорђе нису прихватили. Ти планови пренаглашавају руско политичко присуство у Србији истичући руски протекторат над њом, третирајући је као руску губернију којој на чело треба довести земљеуправитеља (гувернера) који би у име руског цара постављао чиновнике и обезбеђивао српска утврђења гарнизонима руске војске. Карађорђе је био за самосталнији пут и за одржавање односа и са Русијом и са Аустријом. Његовој опозицији у земљи више су одговарали руски планови јер су ограничавали вождову власт. И руски цар није без критика примао предлоге својих подчињених о преуређењу Србије, често изражавајући негодовање због мегаломанских захтева чиновника

⁶ Њиме је конституисана врховна власт у Србији. Карађорђе је добио звање *предводника* с правом наследства. Заведена је субординација власти, од војда, коме су све власт потчињене, до обичног војника. Основана је редовна војска.

који би морали знати да због међународних односа не могу да окупирају Србију као што они предлажу. Са друге стране, цар се старао да се очува поверење српског народа, а не да се таквим плановима повређује његово самопоштовање.

Обрачунавши се 1811. године са опозицијом, Карађорђе је био на врхунцу своје моћи, што потврђује и његов положај утврђен Уставним актом из исте године. На Скупштини која је у јануару одржана у Београду Карађорђе се закleo пред свима на „вечни савез са Русима“. Намера му је била да потенцијалним опонентима онемогући да у будућности налазе ослонаца у Русији. Ипак, у неспоразуме око унутрашњег уређења Србије и поделе власти Русија је била умешана све до Кримског рата 1853. године.⁷

Руско-турски преговори о миру вођени су у сенци Наполеонових припрема за рат против Русије. Француска је склопила савез са Пруском (24. фебруар) и Аустријом (14. март) 1812. и почела да шаље трупе ка руској граници. Руси су били принуђени да одустану од намере да Дунав буде руско-турска граница, а потом и река Серет. То је битно утицало на будући положај Србије, јер се тиме губила непосредна територијална веза. Руси су одустали и од својих и од српских максималних захтева. Руси су пристали да њихова граница буде река Прут, да Влашка и Молдавија добију привилегије и буду враћене Турској.

После неуспелог покушаја руског команданта Чичагова да уз помоћ Срба оствари јадранску експедицију, Руси су обавестили устанике о садржају Осме тачке Букурешког мира. Њен садржај и повлачење руских трупа из Србије било је велико разочарање за устанике. Положај Србије битно се променио и устаници су морали да прихвате преговоре са Турцима око спровођења мировних одредаба – амнестија без гаранција, предаја оружја, повратак турских гарнизона и рушење утврђења које су устаници до тада подигли. Срби су одуговлачили преговоре са Портом и на крају одбацили одредбе „Ми не признајемо одредбе мировног уговора са Русијом. Ми тражимо своју самосталну државу, и друкчије регулисање не прихватамо“.

Срби су одлучили да се боре са Турцима, да се супротставе најмање три пута снажнијој сили, иако је у таквом односу снага исход кобне 1813. био унапред изванредан. Такав трагичан исход предвидео је у свом писму Карађорђу руски цар Александар у коме каже: „Љубезни брате Георгиј Петровић, Веома жалим што је Русија сада принуђена да остави Србију... Дај Боже да се Русија спасе и да остане цела – она Србију неће напустити...“ Година 1813. за Србију је била катастрофална. Око 150.000 Срба је емигрирало, а исто толико је предато мачу и огњу. Важност 8. тачке Букурешког уговора за Србе огледа се у повратку српског народа, после више векова,

⁷ Р. Љушић, *Војска Карађорђе*, 201–213, 221–239, 319–344.

на међународну позорницу. Оцењујући значај Букурешког мира, а имајући на уму целокупна збивања у Устанку, Стојан Новаковић је у њему видео скупочену тековину коју више ни топови нису могли да разоре. У њему је најдрагоценија добит Првог српског устанка, у њему је васкрс државе српске у 19. веку.

Друга фаза се односи на стицање аутономног статуса Кнежевине Србије у оквиру Османског царства и протеже се све до 1856. године. Русија утврђује неспорно право покровитељства које се огледа у њеним гаранцијама српске аутономије коју је уговорила са Портом. Србија је тада постала објекат међународних обавеза Порте. У овој фази бележимо два периода – један од 1815. до 1835, и други од 1835. до 1856. године. У првом се Русија јавља у улози неспорног покровитеља Србије пред Европом. После неколико важних битака 1815. Други устанак је завршен усменим Беличким споразумом, постигнутим између Милоша Обреновића и румелијског везира Марашли Али-паше. Руски посланик у Цариграду Италински предао је Порти 30. септембра 1815. године захтев о решењу српског питања. Порта је реаговала тако што је одмах збацила озлоглашеног београдског везира Сулејман-пашу и повукла Хуршид-пашу са граница Београдског пашалука. Умерени Марашли Али-паша постао је нови београдски везир. И наследник Италинског, Строганов, по налогу цара, уложио је много труда да би се уредили послови око српске аутономије. Пуних осамнаест година (1815-1833), Милош Обреновић је уз помоћ Русије водио борбу да поправи положај Србије и да утврди њену аутономију. Турска је користила то што је Русија била заузета другим питањима, те је преговоре одуговлачила, а одредбу из 8. члана Букурешког уговора није поштовала. Била је спремна на попуштање тек након пораза које је претрпела у сукобу са Русијом.

Русија је успела да Акерманском конвенцијом (1826)⁸ и Једренским миром (1829)⁹ са Турском уреди *српско ишишање* пред Портом, које се није

⁸ *Акерманском конвенцијом* закљученом са Турском 1826. године у којој је посебним Одвојеним актом Порти постављен ултимативни захтев да се 8. тачка *Букурешкој мировној уговора* мора реализовати у року од 18 месеци, у договору са српском депутацијом, а да се ферман и хатишериф пре тога морају поднети на увид руском двору; даље, актом је предвиђено да се Србији врате предели одузети 1813 (Шест нахија) и пуна национална самоуправа (слобода вере, избор старешина, скуп свих дажбина у једну, управљање муслиманским имањима под условом да приходе уплаћују Срби скупа са данком, слобода трговине, подизање болница, школа штампарија, забрана муслиманима да се настањују у Србији, ако не припадају гарнизонима).

⁹ После руско-турског рата 1828/29. који се завршио *Једренским миром*, Русија у 6. тачки Уговора понавља свој захтев, али сада у много строжијој форми. Сада је Порти наложено да без одлагања у року од месец дана реализује све своје обавезе према Србији изложене у 8. тачки *Букурешкој уговора* и 5. тачки *Акерманске конвенције*.

мицало са мртве тачке све док се ова сила није укључила у његово решавање. Због тога се може рећи да је у процесу обнове српске државности Русија одиграла пресудну улогу. Аутономија Кнежевине Србије и њено издвајање из османске државе дефинисани су царским хатишерифима из 1829, 1830. и 1833. године, издатим под руским притисцима.

Други, много сложенији и компликованији, период трајао је до пораза Русије у Кримском рату против удружених западних савезница и Турске (1853–1856) и коју годину дуже, до пада уставобранитеља и промене на српском престолу 1858. године. Српско-руски односи били су у то време хладни и уздржани, пуни претњи за Србију, које су неретко прелазиле с речи на дела. За то време у Србији се променило неколико руских конзула: Вашћенко (1838–1843), Данилевски (1843–1849), Левшин (1849–1851), који су врло надмено и са висине извршавали своје задатке, извештавајући надлежне о утицајним личностима на увредљив начин и са ниподаштавањем.

Суштина спора огледала се у томе што су најпре кнез Милош, који је абдицирао 1839. под руским притиском, а потом и његови опоненти уставобранитељи (негдашњи први сарадници руског конзула Вашћенка против кнеза) негирали Русији право *iprojektorajša* над Србијом. Русија је у више наврата успела да потврди свој статус гаранта установљене аутономије Кнежевине Србије, који је, са њеног становишта, имао много шире значење од оног који је у Србији признаван – први пут када је скупа са Портом инсистирала да се опозове Сreteњски устав, усвојен на Народној скупштини (1835), потом када је наметнула Турски устав из 1838. (Четврти хатишериф) којим је сузила унутрашња права Србије, загарантована јој ранијим Хатишерифима. Посебно су важни моћ и улога Русије у постављању, односно смењивању владара на српском престолу. Конзул Вашћенко је вешто окупио опозицију и припремио одрицање од престола Милоша Обреновића, иако је било јасно да кнез у својој династији нема јаке и зреле наследнике. То је условило чак пет смена на српском престолу за само две деценије, чиме је млада аутономна држава знатно дестабилизвана.¹⁰

Своје право да потврђује владара на српском престолу изричито је потврдила 1842/43. године када је на њен захтев оборена одлука Скупштине Србије о избору Александра Карађорђевића за кнеза, да би на понов-

¹⁰ Након абдикације кнеза Милоша, његови наследници су успели да се одрже на престолу непуне три године (1839–1842); Р. Ј. Поповић, *нав. дело*, 187–203; Р. Љушић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд, 2004, 174–202, 383–397, 451–460; Исти, *Руски конзул Вашћенко о ђриликама у Босни и Херцеџовини тридесетих и ђочетком четрдесетих ђодина XIX века*, *Историјски часопис XXIX–XXX* (1983), 327–338; Е. П. Кудрявцева, *Русская дипломатия и ђланы ђосударственной усђройсђва Сербии в ђервой ђоловине XIXв*, у: *Двести лет новой сербской государственности*, СПб, 2005.

ним изборима 1843. тај избор био потврђен. Фактички, Русија је изгубила право да једнострано одлучује о судбини српског престола 1868. године након убиства кнеза Михаила. Она се ипак до почетка 20. века служила многим неформалним сферама утицаја којима је и Србији и запаноевропским државама стављала на знање да је њена улога у овом питању важна и незаобилазна.¹¹

Мешање у унутрашња питања Кнежевине Србије, диктирање уставног уређења земље, било је неприхватљиво и за кнеза Милоша Обреновића и за његове опоненте уставобранитеље. О томе сведоче Гарашанинове забелешке у којима је истицао да је мешање руских конзула у српска дела „једна неприродност” која вређа осећања народа и нарушава позитивна права Србије која су јој управо руском гаранцијом, а преко уговора са Портом, потврђена. Руски конзули су пак одговарали да иако у стварности ствари тако стоје као што Гарашанин тврди, не може се схватати да покровитељица нема права да даје савете, а још мање да се они могу не поштовати, будући да потичу од самог императора. Гарашанин је негирао да су такви савети обавезујући за српску владу, која је једина позвана да одлучи шта је у интересу српског народа. Његово објашњење није прихваћено, те је дипломата укорео Србију за мешање у револуционарне догађаје 1848/49. без претходног одобрења Русије. Друго спорно питање тичало се веза уставобранитеља и Пољака, а посредно и шуровања са западним земљама, пре свих са Француском. Гарашанин је порицао да жели да судбину Срба везује са судбином Пољака, или ког другог народа, будући да му је приоритет будућност Срба и Србије. Никаква објашњења нису помагала, те се неретко дешавало да званични представници Русије интригирају код кнеза на смени председника владе или министара. Отуда су се породиле обостране сумње и неповерење, посебно изражене у периоду од 1848. до 1858. године.¹²

Трећа фаза дипломатских српско-руских односа поклапа се са повратком Обреновића на престо, и то најпре Милоша (1858–1860), па Михаила (1860–1868). Она се протеже, до 1880. године и дели се на два дела: први се завршава трагичном смрћу кнеза Михаила у Топчидеру. Дипломатски српско-руски односи бележе своје златне дане за време друге владави-

¹¹ В. Вучковић, *Српска криза у Источном питању (1842–1843)*, Београд, 1957, 43–59; К. В. Никифоров, *Србија в средине XIX века (начало деятельности по объединению сербских земель)*, Москва, 1995, 14–39; Н. Јовановић, *Двор кнеза Александра Карађорђевића 1842–1858*, Београд, 2009, 23, 36, 42–43.

¹² *Две белешке Илије Гарашанина о руским конзулима у Србији Данилевском и Левшину*, Мешовита грађа XXXII (2011), 337–347, приредио Р. Ј. Поповић; Р. Ј. Поповић, *Аврам Пејронијевић (1791–1852)*, Београд, 2012; Исти, *Тома Вучић Перишић*, Београд, 2003.

не кнеза Михаила. Конзули у Србији, Влангали (1860–1863) и Шишкин (1863–1875), били су људи од великог кнежевог поверења са којима је размењивао поверљиве мисли и информације. Промена руске политике на Балкану шездесетих година 19. века искључивала је даља директна мешања Русије у Србији. Нови курс подразумевао је рад на међусобном повезивању балканских народа и на неговању и развијању њихових националих особености. Стожер окупљања била је Србија, јер је вера царских званичника у способност, чврст карактер и племените намере кнеза Михаила била огромна. Таквим поверењем с руске стране не може се похвалити ниједан Србин у девенаестом и двадесетом веку. Међутим, ти односи су поремећени у јесен 1867. тиме што је кнез Михаило самостално, без консултација са Русијом, донео неколико битних одлука на унутрашњем и спољном плану. Најпре је отпустио председника владе Илију Гарашанина који је захваљујући конзулу Шишкину сасвим „очишћен” у Петрограду од наслага из прошлости из времена уставобранитеља и антируске политике коју је тада водио. Друго, кнез се осмелио да коригује планове за балканску акцију и да је преусмерава само на српске непосредне циљеве и интересе, који су тада били усмерени ка Босни.¹³

Крајем шездесетих година 19. века руска политика на Балкану добија нове компоненте захваљујући обазривости и плановима канцелара А. Горчакова да Русију извуче из изолације након пораза у Кримском рату и врати је на европску политичку позорницу. Он је то постигао, али је умиривањем хришћана Русија постепено губила раније стечене позиције код балканских народа. Његова политика имала је оштре критичаре у самом руском дипломатском кору размештеном на Балкану, који су осуђивали политику „везаних руку” и препуштање балканских народа западним утицајима. Међу њима су били и конзули у Србији Шишкин и Карцов, који су били блиски идеји свесловенске узајамности пласиране кроз рад невладиних тзв. благотворних комитета.

У потпуности свесни огромног ризика, кнез Милан и српска влада одлучују да мимо одобрења императора Александра II и канцелара Горчакова објаве рат Османском царству и тиме приморају Русију да се укључи, те да заједничким снагама реше питање ослобођења и уједињења српског народа. Епилог Првог српско-турског рата 1876. били су војни порази и материјално и војно посрнуће Србије, услед чега је и дошло до ултиматума руског цара султану да обустави ратна дејства против Србије, када је после пада Ђуниса био угрожен опстанак целе Кнежевине. Русија се нала-

¹³ Д. Леовац, *Србија и Русија за време групе владавине кнеза Михаила*, Београд, 2015; С. Рајић, *Спољна политика Србије између очекивања и реалности (1868–1878)*, Београд, 2015, 53–64.

зила пред ратом који није желела. Прекори упућени Србима због пораза, због неуважавања савета, због неразумних одлука, пунили су странице дипломатских извештаја руских конзула из Београда. Тешко и немуштим језиком постигнут је договор о заједничким операцијама две војске против Турске, у децембру 1877. године. Победоносни рат донео је ново и тешко бреме у српско-руским односима, који се нису поправили до краја 19. века. Окосница неспоразума био је руски пројекат Велике Бугарске из 1878. године, који није заживео, али је остао стална претња српским националним тежњама. Србија и Црна Гора су постале независне, међународно признате државе, са солидним територијалним проширењима на рачун Турске. Да ли је цена плаћења за државну независност била превисока, до данас постоје подељења мишљења. Неспорна је чињеница да је Русија помагала Србији у ратовима на војном и финансијском плану и да би без њене подршке било немогуће изборити се за независан државни статус и нове границе. Ипак, то што нове границе нису запремиле територију коју је војска у рату запосела и што је прекрајање ратних тековина у Берлину 1878. добило негативан обрт по Русију, морало се одразити и на умањење добити по српску страну. На то су битно утицале претње Русији новим ратом од стране Велике Британије и Аустро-Угарске. Истрошена материјално и уморна након војних победа над Османским царством, Русија је остала усамљена и насупрот осталим великим силама чијим је активностима вешто координисао немачки канцелар Ото фон Бизмарк, дојучерашњи пријатељ и сарадник Русије из времена немачког уједињења.¹⁴

Под тим околностима, које су биле врло ризичне по Русију, дошло је до важног утаначавања спољнополитичких задатака Русије на Балкану, што је јако погодило српске националне и државне интересе. Последице тог преокрета по Србију биле су видљиве све до окончања балканских ратова.¹⁵

Да би омела антируску коалицију, Русија је настојала да до прекида рата дође договорним путем са Портом тако што је поделила своје интересе

¹⁴ Л. В. Кузьмичева, *Русско-шуреџкаја војна 1877-78 годоу и Сербия*, Славянский альманах (1996), Москва, 1997, 68–86; Иста, *Блајими намерениями... Сербский војрос на заключишельном зйаје русско-шуреџкој војны 1877-1878гг*, Међународни научни скуп Браничево у историји Србији, Пожаревац – Београд, 2008, 509–526; Иста, *Русија и њириреме Србије и Црне јоре за рай са Турском у њролеђе 1876. Околности голаска у Србију* М. Г. Черњајева, Делиград од устанка как независности 1806–1876, Београд, 2007, 247–262.

¹⁵ Победоносни продор руске војске према Цариграду, после пада Плевне и Једрена, уопште примицање Русије Галипољу и престоници на Босфору узнемирило је понајвише Велику Британију. И војне и цивилне власти Русије су демантовале да имају намеру да оперишу на Галипољском полуострву, мада та мисао главнокомандујућем на Дунаву великом кнезу Николају није била страна, *Особое љрибавление к ојисанию русско-шуреџкој војны на Балканском љлоуосђрове*, Вып. I, 242–243.

на две целине. Прва се односила на добитке у Азији, који су били неспорни и о којима није желела да преговара и да их подвргава ревизији Европе. Да би то постигла, Русија је оставила коначно решење питања мореуза и пловидбе Црним морем отвореним, уз давање гаранција да на Галипољу и у самој турској престоници неће деловати самостално. Друга преговарачка целина тицала се прекрајања граница на Балкану и стварања нове бугарске државе. Све осим Бугарске, руски државници су сматрали питањима од „општеевропског значаја”. Отуда се код њих осећала уздржаност према српским захтевима, о којима је Русија преговарала у својству заступника.¹⁶

Русија ће гледати да оживотвори сопствене ратне тековине и да не иритира противнике залагањима за српске границе, за које је знала да ће изазвати противљење Аустро-Угарске. То се види и из првог предлога мировног пројекта Порти који је за Србију предвиђао независност са *исцрпљивама* граница. На отпор западних сила наишле су територијалне промене предвиђене за западни Балкан. Андраши је рекао да се о положају Србије, Црне Горе и Румуније не може одлучивати без Беча, док је из Лондона саопштено да се промене одредаба Париског уговора из 1856. и Лондонске конференције из 1871. не могу вршити без сагласности свих потписница тих трактата.¹⁷

Једноствено речено, нове границе Србије као и будућност не само Србије већ целог западног Балкана, постали су питања општеевропског значаја. Русија је пристала у Берлину на такав став да би обезбедила позиције у Бугарској и да би одагнала сенку новог рата која се над њом надвила.

Четврта фаза почиње са обновљеним Тројецарским савезом 1881. (Немачка, Аустро-Угарска, Русија) и аустро-српском Тајном конвенцијом,

¹⁶ *Освобождение Болгарии от турецкого иго. Документы в трех томах*, под редакцией С. А. Никитина, В. Д. Конобеева, Ал. К. Бурмова, Н. Т. Тодорова, т. 2 (Освободительная борьба Южных Славян и Россия 1875–1877), Москва, 1964, 83–91 (даље: ОБТИ). У Горчаковљевим поверљивим инструкцијама од 18. маја 1877. стоји само да ће Србија и Црна Гора бити увећане у складу „са оправданим захтевима опште стабилности на Балкану”, да ће се Русија залагати за „добро администрацију у Босни и Херцеговини”, а о независности Румуније решаваће договорно све силе. На истом месту руски канцелар наводи да је Русија спремна да се Аустро-Угарској учине компензације „у Босни и делу Херцеговине”.

¹⁷ The National Archives, Foreign Office (даље: ФО), 7/907, Бјукенон – Дербију, Беч, извештаји од 9, 15, 20. и 22. децембра 1877; *Unprinted documents. Russo-British Relations during the Eastern Crisis*, The Slavonic Review, Vol. VI, No 17, 1927, 427–433; Исто, друга серија, Vol. 25, No 64, 1946, 216–224, преписка царева Вилхема I, Александра II и Фрање Јосифа из децембра 1877. и јануара 1878; В. Н. Виноградов, *Русско-турская война 1877–1878 годов и европейские державы*, Новая и новейшая история 1 (2009), 127–143; М. В. Хевролина, *Николай Павлович Игнатьев. Российский дипломат*, Москва, 2009, 312–317; С. Л. Чернов, *Россия на завершающем этапе восточной кризиса 1875–1878 гг*, Москва, 1984, 65–66.

а завршава се 1903. годином и Мајским превратом. У овом периоду дипломатски српско-руски односи спали су на најнижу могућу лествицу. Они су били оптерећени спољнополитичким, унутрашњеполитичким дешавањима, личним питањима српских краљева Милана и Александра, али и неадекватним наступима и нетактичношћу руских дипломатских представника у Србији. Највећи део руских дипломата из последњих деценија 19. века односе са политичком опозицијом у Србији су претпостављали добрим односима са Двором и Владом. Неретко се дешавало да су спорна унутрашња политичка питања коришћена за урушавање позиција легитимних и уставних чинилаца у власти, те су извештаји из Београда обилovali негативним оценама о личностима министара и владара, док су свака државна мера и одлука оштро критиковани. Врхунац таквог наступа догодио се пред крај 19. века, а био је изазван повратком у Србију краља Милана Обреновића и његовим наименовањем за команданта Активне војске (1898).

Суштина напетих српско-руских односа огледала се у неприхватању Русије да привредни и финансијски интереси Србије зависе у потпуности од Аустро-Угарске, исто као што су национални интереси зависили од Русије. У раскораку сопствених потреба Србија је тешко преживљавала прве деценије своје независности. Годину и по дана после Берлинског уговора Србија је настојала да изнађе решење које би је ослободило економског и политичког притиска из Беча.¹⁸ То одуговлачење навукло је на Србију још веће проблеме у односима са Монархијом, што је за последицу имало све затегнутије аустро-руске односе. Петроград је званично поручио да Србија ради како нађе да је најбоље по њене интересе, док је незванично тражио од Србије да се одупре моћном суседу што њој није било изводљиво без конкретне подршке Русије које није било.¹⁹

¹⁸ Руској влади је била јасно да су руске финансије у лошем стању и да руска државна благајна не може гарантовати зајам. Фадејев који је хтео да удружи руске капиталисте да наступе заједно на пројекту изградње железница у Србији, за кратко време дочекао је да су заинтересована лица једни према другима заузели позицију нелојалне конкуренције. Цар Александар II јесте рекао да би он желео да српске пруге граде руски људи, али да Србија на себе преузме изградњу па да је преда руском предузетнику. То би свакако било најповољније за Србију, али је на том путу стајала најкрупнија препрека – нити су предузимачи из Русије хтели да улажу без гаранција своје државе која је одбила да то учини, нити је Србија могла сама подићи кредит у иностранству јер је била непозната на светском тржишту капитала.

¹⁹ Видети извештаје српских посланика у Петрограду Милосава Протића и Ђура Хорватовића из 1879 – 1883. године, *Посланство Краљевине Србије у Петрограду 1879–1888*, Београд, 2018, 15–272, приредили Алексеј Тимофејев и Горан Милорадовић; Д. М. Ковачевић, *Србија и Русија од Берлинској конфереса до абдикације краља Милана (1878–1889)*, Београд, 2003, 86–95.

Лоши аустро-руски дноси манифестовали су се у виду све јачих притисака на Србију, који су долазили са обе стране.²⁰ Копља су се ломила преко леђа Србије и само мали број мудрих и далековидих је предосећао да ће се Беч и Петроград у крајњој линији споразумети, штитећи своје виталне интересе – први на западном Балкану, други у Бугарској и мореузима. Тако је и било.

Тројецарским савезом, на којем је Бизмарк упорно и стрпљиво радио три године, заживео је 18. јуна 1881. када му је придодат и тајни Протокол о Балкану. У Протоколу су се три двора споразумела у погледу интересних сфера на Балканском полуострву источно и западно од Србије, али не и око ње саме. Дакле, извесно је било уједињење Бугарске и Источне Румелије у будућности, те анексија Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске. Србија би у таквим околностима остала без икакве сатисфакције, што је још горе могла је бити изложена двоструком притиску као „неутрална” или „тампон зона”. Тај важан документ представља све друго само не одржавање *statusa quo* на Истоку и одржање граница из Берлина, које су висиле о концу. Финансијски слаба Русија, која је баш те године изгубила цара у атентату и која је мимо жеље и воље узмицала пред Аустр-Угарском, није могла да пружи Србији заштиту и гаранције за будућност, како је проценио Милан Обреновић.

Десет дана после договора царева потписан је политички споразум са Аустро-Угарском, познат и као Тајна конвенција. Нема спора да је Тајном конвенцијом Србија добила значајну потпору Аустро-Угарске за свој даљи државни живот, а обавезала се да своје интересе усклади са интересима Монархије на Балкану, који су утврђени Берлинским уговором и тајним протоколом Тројецарског савеза из 1881. Да није постигла договор са Монархијом у питању железница, трговинског споразума, а потом да је видније заостала за Румунијом у прогласу краљевине, Србија би стагнирала. Она је имала многа финансијска и спољнополитичка ограничења и није могла даље стајати на раскршћу. Заложити се и обезбедити за будућност – а у том смислу онемогућити једнострану промену берлинских граница у суседству – кнез је схватио као први свој задатак. Рад на његовом остварењу носио је крупне последице:

1. Србија се услед слабости Русије мора одредити између те силе и Аустро-Угарске

²⁰ У светлу све јаче подршке Аустрије и Британије бугарском кнезу да приступи државном удару и ослободи се ограничења која му је наметала Трновска конституција, рад те две силе имао је за циљ да дискредитује новоуспостављено државно устројство у Бугарској уведено под заштитом Русије. Русија је као одговор мешала своје прсте у Србији, зону аустријског утицаја, снажећи у њој отпор према окупацији Босне и Херцеговине, као и према новим трговинским и саобраћајним пројектима које је по међународним обавезама требало увести у живот.

2. Опредељење зависи од српских интереса, а они не прихватају Бугарску до Ниша и Мораве

3. Моћ Аустро-Угарске расте, јер је поред Немачке, уз себе придобила и Италију.

Милан Обреновић је своју одлуку донео тврдо уверен да Србији највише користе добри односи са Монархијом.²¹ Промена спољнополитичког курса наишла је на оштру осуду и руских званичника и руске јавности, мада текст конвенције није био познат јавности до 1895. године.

За неколико година, од 1881. до 1886, односи две земље замрли су. У том периоду три догађаја су имала кључну улогу – сукоб митрополита Михаила са владом око примене Закона о таксама и његово разрешење,²² Тимочка буна 1883, те Српско-бугарски рат 1885. године. У свим овим питањима Србија се нашла на страни супротној од Русије, те не чуде изузетно напети односи између две земље.

Руски канцелар Гирс је изјавио да уклањање митрополита сматра унутрашњом ствари Србије, али је ускоро другачијим изјавама променио првобитни став. Руски представник у Београду Персијани поднео је кнезу демарш своје владе у којем се изражава незадовољство Петрограда због смењивања митрополита. У аудијенцији код кнеза Милана Персијани је изјавио да су последње мере српске владе оставиле рђав утисак на цара, који ће према Србији остати „равнодушан”. На то је кнез узвратио демаршом своје владе упућеном руском правитељству преко посланика Хорватовића, у којем се наглашавало да се ради о чисто унутрашњој ствари.²³ Руски дипломатски званичник Александар Иванович Персијани који је од 1877. заступао Русију у Србији, после ових догађаја дуго није одржавао личне контакте са краљем Миланом, већ су општили преко министра спољних послова.

Такозвано црквено питање више није силазило са дневног реда, све до абдикације Милана Обреновића 1889. године, после чега се митрополит одмах вратио у Србију. Питање је било чисто политичке природе и тицало се у првом реду аустро-руског ривалитета у Србији. Митрополит је био експонент руског утицаја у Србији што није било спорно, колико је била

²¹ Г. Јакшић, *Тајна конвенција*, 90–91.

²² На предлог министра просвете и црквених дела кнез Милан потписао је Указ 30. октобра 1881, којим се митрополит разрешава од администрације Архиепископије Београдске и Митрополије Српске. То је у тренутку ујединило све кнежеве противнике; С. Вуковић, *Сиварање нове више јерархије после насилној уклањања митрополишта српској Михаила, у Живој и дело митрополишта Михаила (1826–1898)*, Београд, 2008, 1–19.

²³ *Посланство Краљевине Србије у Пејтрограду*, из президијала М. Пироћанца, 143–145, 154, 159–161, 169–170.

озбиљна по државу његова намера да настави са деловањем изван граница Србија уз помоћ руских словенофила, као што је то чинио деценију пре ратова против Турске. У складу са билатералним аустро-руским споразумима од Рајхштата 1876, Тајних будимпештанских конвенција 1877, па до међународног уговора у Берлину из 1878. и тајног додатка Протокола уговору о савезу три цара у Берлину из 1881, па до политичке конвенције између Аустро-Угарске и Србије, нити је Русија имала сферу утицаја западно од Бугарске, нити је Србија имала сферу утицаја западно од Дрине. Русија је, међутим, под тепих гурнула политичке споразуме и потегла увек актуелан и важан аргумент на овим просторима, а то је заштита православља. Зато је и Персијани кнезу говорио о императоровим осећањима, а од кнеза је добио одговор да се митрополит није бавио својим пословима. Кнез је пред Персијанијем рекао и то да однос између државе и цркве у Србији мора бити јасан, као што је то и у Русији. Пред аустроугарским заступником кнез је констатовао да се ради о „дуплој политици” Русије, јер званичници говоре једно, а закулисно раде друго.²⁴

Чињеница је да су ово питање на крају решили радикали који се ни најмање нису занимали заштитом интереса Српске цркве, којој су хтели да одузму имања и да је искључе из свих облика световног живота. Ипак, како су се Пашић и руководство управљали вишим државним интересима, а то су били добри дноси са братским словенским царством, дали су Русији сатисфакцију повратком митрополита на митрополитски трон 1889. године.²⁵

Абдикација краља Милана Обреновића 1889. године дочекана је у Русија као велика победа Русије над Аустро-Угарском. Персијани је изјавио „Наша политика је победила”. Одмах су у буџету пронађена средства да се Персијани унапреди у изванредног посланика и опуномоћеног министра. То је значило да Русија више неће бити само пасивни посматрач збивања у Србији, већ да ће давати савете вршиоцима дужности краљевске власти и министрима који су корисни и по њу, и по европски мир, изјавио је Зиновјев шеф Азијског департмана. Другим речима, руска дипломатија је прелазила из пасивне у активну фазу деловања, јер је власт у Србији припала њој наклоњеним радикалима.²⁶

Краљ Милан се одрекао престола 1889. године, у корист свог малолетног сина Александра. Том приликом је рачунао да ће спасити престо

²⁴ АСАНУ, ИЗ, бр. 7940, Исписи из бечких архива, ред. бр. 7717 за 1881. годину.

²⁵ S. Rajić, *Država i Crkva u Kraljevini Srbiji za vreme poslednjeg Obrenovića*, Zbornik radova 1700 godina Milanskog edikta, Niš, 2013, 781–797.

²⁶ С. И. Данченко, *Развитие сербской государственности и Россия, 1978–1903 гг.*, Москва, 1996, 252.

због тога што „император неће отказати наклоност” његовом сину који је још дете. И доиста, император је обећао подршку у очувању младог Обреновића на престолу.²⁷ Канцелар Гирс је нагласио да до пунолетства треба обратити посебну пажњу на религиозно васпитање малолетног краља и умножити све снаге „да син не пође стопама оца”.²⁸ Русија се званичним путем укључила у спорна питања Краљевског српског дома, пославши свог дипломату из Београда у Карлсбад да преговара са бившим краљем, са намером да сломи његов отпор према одлуци да, услед самовољног повратка у Србији, неће дозволити краљици-мајци да види сина. У Карлсбаду је Персијани водио десеточасовне преговоре, али, због изазивачког става бивше супруге краљ Милан се није дао убедити. Због тога Персијани није убрао ниједан поен код краљице-мајке. Напротив, она га је сматрала подлацем који се служи нечасним радњама на рачун њених интереса. Од те 1889. године па до краја свог мандата у Србији, који је трајао скоро пуних осамнаест година (1877–1895) позиција Персијанија је бивала све тежа, јер је мешање у унутрашње ствари Србије попримило и друге до тада неуобичајене видове рада, па између осталог, и такве где се посланик залагао за Пашићев предлог да се бившем краљу Милану који се нашао у критичним новчаним проблемима, дозволи зајам у царској Волшко-Камској банци под условом да се као гаранција заложје крунска добра.²⁹

Пошто су и краљ Милан и краљица Наталија напустили Србију 1891. године у драматичним околностима, цар је наредио својим министрима, убудуће, строгу уздржаност према Србији.³⁰ Удаљавања краљеве мајке из земље руски званичници су узимали као погодност, не би ли се у Србији учврстио радикалски режим који Русији одговара.³¹ Од тада, Русија се држала крајње уздржано према Србији, што се види и из инструкција како Персијанију, тако и његовим наследницима Розену и Извољском.

Последица такве уздржаности бли су вишегодишњи неуспешни покушаји Србије да изведе наоружавање уз политичку и финансијску подршку Русије и уз потпору француско-руског савеза који је настао у периоду

²⁷ Архив внешней политики Российской империи, (даље: АВПРИ), Политархив, ф. 151, оп. 482, д. 443, 1889, л. 7, 14–15, 22, 39, 41; С. Раич, *Россия и Сербия в последние десятилетия 19. века*, Международная научная конференция РОССИЯ И БАЛКАНЫ в течение последних 300 лет. Юбилейное издание посвящено трехсотлетию черногорско-русских отношений 1711–2011. г, Подгорица-Москва, 2012, 259–277.

²⁸ АВПРИ, Политархив, ф. 151, оп. 482, д. 443, 1889. г, л. 36–38, 62–65.

²⁹ Исто, оп. 482, д. 443, 1889. г, л. 176–182 и лл. 192–194, 212; Опширније у С. Рајић, *Краљица Најшалија и Русија – од развода до њеревања*, Српске студије 4 (2013), 231–251.

³⁰ В. Н. Ламздорф, *Дневник 1890–1892*, Москва–Ленинград, 1934, 62, 85.

³¹ Исто, 125, 130.

1891–1893. Тиме би руско-српско зближење, посебно видљиво од абди-кације краља Милана Обреновића 1889. године, било трајно учвршћено. Упркос свему, српско-руски односи су остали оптерећени неповерењем и довели су до тога да је српска војска после шестогодишњих преговора (1890–1896) са Русијом остала ненаоружана.³² Русија је обнављала своје пријатељство са Бечом, а посета руског царског пара Бечу током августа 1896. године потврдила је да се два царства враћају на пут договорног рада на Балкану. Интегритет Турске, одржање *statusa quo* и мира у свим њеним деловима биле су жеље оба цара, којима се на радним састанцима придружио и немачки амбасадор Ајленбург. Три царства су, као и много пута раније, усагласила своје ставове у очувању постојећег стања у Источном питању. Балканским национализмима је требало одузети сваку слободу акције. Руски цар је и даље претендовао на улогу покровитеља и заштитника хришћана у Турској, али је јасан став руске дипломатије говорио у корист очувања Турског царства. Тако је било све до доба балканских ратова. Поред Аустро-Угарске и Русије, и Француска се залагала за очување Турске, будући да је уложила капитал у турску привреду. Када је руски цар у октобру 1896. посетио Париз, две савезнице су потврдиле да неће дозволити било какву промену *statusa quo* на Истоку.³³

Руски војни агент Таубе, као одличан познавалац прилика у Србији осудио је држање руске дипломатије у Србији. У општем хаосу изазваном политичком кризом (после државног удара 13. априла 1893. и повратка радикала на власт), хроничним недостатком новца у државној благајни, руско посланство у Београду је изгубило сваки компас и почело да интригира и да се бави унутрашњом политиком Србије.³⁴ Таубе је истицао да је изузетно важно везати Србију за Русију и обезбедити јој наоружање које је тражила, јер је у питању сила од 100.000 „национално снажног дела српског народа“. Као војни стручњак, он у грехове руске дипломатије уписује

³² Озбиљни догађаји уочи Грчко-турског рата и све јачег заостравања српско-бугарских односа око Македоније (1895/97) тражили су хитно реаговање. Али управо тада, на жалост по српску страну, српско-руски односи су се, не по први пут у 19. веку, нашли на раскршћу – Србија је у активирању Источног питања видела историјску улогу и дужност да истакне и брани своје претензије у Македонији и од Бугара и од Грка и да не дозволи било какве промене у европској Турској у којима она не би суделовала; опширније о покушајима Србије да своју војску опреми уз помоћ Русије у: С. Рајић, *Два савешовања у Пејтрограду о наоружању српске војске (1894. и 1896. године)*, Зборник радова „Српски народ на Балканском полуострву од 6. до 20. века“, Ниш, 2014, 23–35.

³³ Види: *Коренные интересы России глазами её государственных деятелей, дипломатов, военных и публицистов*, Москва, 2004, приредила И. С. Рыбачёнок.

³⁴ Российский государственный военно-исторический архив (даље: РГВИА), Ф. 846, оп. 5, д. 7, л. 5–9.

Персијанијев рад у Србији, али и бахато понашање његове жене која се услед посланикове болести мешала у послове за које није била овлашћена. Престо Обреновића је био уздрман, а Таубеу је тешко падало сазнање да „половина одговорности за такво стање лежи на нама” и да „није далеко дан када ћемо се упитати за грехе наше дипломатије у Србији”, писао је. Таубе даље каже: „Још увек је могуће спасити краља, али ће још мало и то бити немогуће. Искрено, не би ме зачудили ни аустријска окупација и наименовање немачког принца за српског краља, или проглашење Србије републиком на челу са Пашићем”, и додаје да није чудо што у таквим околностима влада општи застој послова, нарочито војних. „Дај Боже да не платимо цену нашег рада у Србији (као што је то било у Бугарској), за прошле и садашње грехе”, закључио је.³⁵

Незадовољна стањем у Србији због повратка краља Милана у јесен 1897, Русија се одлучила да примени методу „моралног бојкота”, односно дипломатског штрајка. Цару Николају II су његови саветници препоручивали непопустљивост према Србији, која се може следити „без посебне опасности”.³⁶ У априлу 1898. било је решено да се Србија игнорише на свим нивоима, јер ће такво држање Русије натерати краља да удаљи оца и да се обрати за савет „озбиљнијим” људима. В. В. Жадовски наименован је за посланика на двору Александра Обреновића у новембру 1897. године, а у Београд је допутовао тек 28. јуна 1898. Службене односе са српском владом отпочео је крајем јуна 1898, на начин који је влади наговештавао компликације. Серијалом непристојности кршио је све норме дипломатског општења, изазивајући нерасположење српског двора и владе, све док после осам месеци није опозван јер је положај у Београду заступао грубим и за руског дипломату „недостојним средствима”³⁷, док су српско-руски односи доспели на најнижу тачку општења. На измаку 1899. године руски министар иностраних дела Муравјов је констатовао да је за Русију важно да има боље и уређеније односе са Србијом. Предлагао је да се хитно именује нови посланик из редова „најбољих дипломатских чиновника” Министарства. Његов задатак би био да својом умешношћу унапреди односе са Србијом. Свој предлог Муравјов је објашњавао тиме што лоше српско-руске односе Аустро-Угарска користи да учврсти своје позиције у Србији. Муравјов је за новог посланика предлагао Николаја Валеријевича Чарикова,

³⁵ Исто, л. 10–12; опширније у С. Рајић, *Србија у извештајима барона Таубеа крајем 19. века*, Научни скупови / Српска академија наука и уметности, књ. 155. Одељење историјских наука, књ. 38, Београд, 2016, 119–131.

³⁶ Д. М. Ковачевић, *Србија и Русија 1889–1903*, у рукопису.

³⁷ Государственный архив Российской Федерации (даље: ГАРФ), Лични фонд В. Ламздорфа, ф. 568, оп. 1, д. 60, л. 21.

који се показао окретним и способним у сређивању односа са Бугарском 1896. године. Али, до реализације овог предлога протекло је још две године.³⁸ За заступника руске амбасаде, у одсутности посланика, наименован је први секретар П. Б. Мансуров и он је на тој дужности остао све до доласка посланика Чарикова 1901. године. Мансуров је одмах нормализовао односе са српским Двором и са владом. Боравак краља Милана у земљи сматрао је штетним по руске интересе на Балкану. Уз помоћ Драге Машин успоставио је блиске везе са краљем Александром. Намера краља и будуће краљице да се ослободе краља Милана у потпуности се поклапала са жељом Русије, те је и подржана суптилним мерама и саветима Мансурова. Предности по Русију су, у извештајима Мансурова, сасвим јасно назначене: будућа би владарка била наклоњена Русији, као таква имала би велики утицај на краља, док би повратак краљевог оца у земљу био би трајно онемогућен. Неполитички брак са Српкињом вишеструко је погоднији по Русију од политичког брака са германском принцезом, устврдио је Мансуров. Тако се руски цар Николај II прихватио кумства чиме је омогућио Србији да не западне у међународну изолацију, имајући у виду да је већ био уговорен брак са германском принцезом.³⁹

Русија није хтела да пропусти прилику да постигне оно што је покушавала још од 1893. године када је краљ отпочео самосталну владавину – да поврати и ојача свој утицај у Србији и тако потисне не само утицај Аустро-Угарске, која је кокетирала са Миланом и игнорисала споразум са Русијом из 1897, већ и Немачке, која је финансијски закорачила у Србију. На немачком тржишту је био највећи део државних обвезница из подигнутих зајмова, и од ње је Србија, због бојкота Француске и Русије, наручивала пушке за војску. Међутим, преорјентација спољне политике Александра Обреновића на проруски колосек након женидбе 1900. године довела га је у озбиљну и опасну немилост пред Аустро-Угарском, што га је ускоро коштало главе.

За српско-руске односе женидба Александра Обреновића означава пресудан тренутак, који је најављивао ново доба у односима две земље. Нови миистар иностраних дела гроф Ламздорф је хвалио „увиђајност” краља Александра и приписивао му заслугу за важан обрт у спољној по-

³⁸ АВПРИ, Секретный архив, ф. 138, оп. 467, д. 179 а, 1899, л. 14–18.

³⁹ S. Rajić, *The Russian secret service and king Alexander Obrenović of Serbia (1900–1903)*, *Balkanica: Annuaire de l'Institut des études balkaniques* 43 (2012), 143–168; Иста, *Владимир Всеволодовић Жаговски и Павел Борисович Мансуров – анђијоди руске дипломатске мисије у Србији (1898–1901)*, *Зборник радова са међународног научног скупа РУСИЈА/СССР И ДРЖАВНОСТ СРБИЈЕ /ЈУГОСЛАВИЈЕ* који је одржан 8. септембра 2017. године у Београду, (у штампани).

литици, услед којег ће Србија уз Русију смети смело да изађе у сусрет свим опасностима, „ма колике оне биле и ма од куд долазиле”. Врло тактичан и обазрив, Ламздорф је изјавио сумње у моћ дипломатије да одржи мир, јер је Балкан „вулканизан”, односи на Далеком истоку крајње заоштрени, а интереси великих сила сучељени. Предвиђао је да је „велики рат“ на путу, ако не и на прагу, и обећавао краљу да ће промена курса одмах дати повољне резултате по Србију, те предлагао војну алијансу Русије и Србије, да „освешта” нову епоху односа две земље. Међутим, у инструкцијама новоименованом посланику Николају Валеријевичу Чарикову који је приспео у Београд 29. јануара 1901. године огледала се велика царева уздржаност.

Цар је 20. јануара написао „сагласан” на упутствима у којима је као главни курс деловања подвучено „пуно немешање у унутрашње ствари балканских држава”, од којих Русија очекује да воде политику „народне самобитности”, ослобођене страних утицаја, са ослонцем на заједничке интересе балканских народа.⁴⁰

Уместо тога, низ предузетих корака како од званичне Русије, тако и од супарничке Аустро-Угарске, довели су до усложњавања позиције српског краља. Одбијање посете краљевског пара цару и царици на Криму 1902. само је један од њих, а други је усмени договор два царства да се у случају пада последњег Обреновића обе прихвате Петра Карађорђевића као кандидата за српски престо.⁴¹

Пета и последња фаза у српско-руским односима обухвата време од 1903. до 1918. године, када су скоро истовремено нестале и Краљевина Србија и Царска Русија. У промењеним међународним околностима и услед нових блоковских подела с почетка 20. века, дипломатски српско-руски односи су бивали све квалитетнији. Због јачања притиска Аустро-Угарске, Србија је настојала да нађе заклон у Русији и њеним савезницима, Француској и Великој Британији, тј. силама Тројног споразума (Антанте). У руским званичним круговима на Србију се гледало као на важну савезницу, „једину државу на Балкану у коју Русија има вере” и за коју ће све учинити. Руске дипломате у Србији с почетка века, од којих су најпознатији Николај Гер-

⁴⁰ АВПРИ, д. 2839, 1901. год, л. 1–8 прва варијанта инструкција, л. 9–15 друга варијанта, и л. 16–19 трећа варијанта инструкција Чарикову. Последња у односу на претходне две одише великом уздржљивошћу. У трећој верзији инструкција цар је прецртао све редове у којима се помиње наклоност краљице Драге према Русији, затим све о краљу Милану и његовом држању према Русији у прошлости, као и оне редове у којима се говори о слабљењу политичког и економског утицаја Аустро-Угарске на Србију и договор два царства из 1897. године.

⁴¹ С. Рајић, *Александар Обреновић, владар на ирелазу векова. Сукобљени свештови*, Београд, 2014, 487–495.

нихович Хартвиг, а потом Василиј Николајевич Штрандтман и Григориј Николајевич Трубецки, пружили су видну помоћ у питањима утврђивања стања на Балкану након балканских ратова и Букурешког мира, разграничења са Албанијом, преговора о миру са Османским царством, проблемима око Источне железнице, посебно изградње линије до Јадранског мора. Русија је тада постала главна спољнополитичка савезница Србије, а император Николај II уважаван је као заштитник српског народа. Позиција руског посланика Николаја Хартвига у београдском дипломатском кору била је посебна. Он је био посвећен и у унутрашња питања осетљиве природе. За разлику од претходних криза, када се углавном повлачила пред аустроугарским агресивним наступом, Русија је јула 1914. одлучно стала на страну Србије, штитећи свог нејаког савезника од уништења. Поред испорука оружја и муниције, Русија је већ у првој години рата у Србију послала артиљеријски одред ради борбе против монитора на Дунаву и инжењеријске јединице. Заједно са Француском и Великом Британијом, више пута је давала ратне кредите Краљевини Србији. У изузетно тешким околностима Русија је пружила значајну помоћ у пребацивању српске војске са албанске обале, снабдевању и поновном обнављању њене борбене моћи.

Уласку Русије у Први светски рат претходило је неколико дана колебања, после којих је издата наредба о општој мобилизацији за 31. јул 1914. године. Већ 1. августа 1914. Немачка је објавила рат Русији. Улазак Русије у рат у нападнутој Србији је дочекан са огромном захвалношћу за „високо покровитељство” од стране цара као и за жртву коју приносу руски народ за своју браћу Србе. „Србија је спремна да живи или умре са Русијом или за Русију”, писао је председник српске владе руском министру Сазонову. Престолонаследник Александар обратио се српској војсци с речима да војници за савезнике имају „моћну и снажну руску браћу, чији је благодарни цар Николај II при вести о аустроугарском нападу на Србију одлучно и храбро са свом руском силом стао у заштиту Српства и Словенства”. Почетни оптимизам и наде у брзи исход рата, држали си савезнице до краја 1914, али се 1915. ратна срећа преокренула.

По наредби Врховне команде српска војска је у децембру 1915. кренула у повлачење преко Албаније и Црне Горе. Српска влада је половином децембра, по ко зна који пут, тражила хитну помоћ од савезничких посланика, али помоћ није стизала. Српска војска је била без оружја, гладовала је и била без одеће и обуће по најјачој зими, једном речи налазила се или пред тоталним уништењем или пред капитулацијом. Када је, уз огромне губитке, стигла до обала Јадрана наступили су драматични тренуци јер савезници нису реаговали на алармантне српске апеле да помогну у пребацивању војника у Грчку, док им је аустроугарска војска била за петاما.

Када су 18. јануара 1916. вести о катастрофалном положају српске војске стигле до цара цар Николаја II он се телеграмима обратио енглеском краљу и председнику Француске републике, тражећи да се српска војска савезничким бродовима евакуише или ће Русија иступити из савеза. Услед енергичног става, Британија је одмах послала храну и провијант за српску војску, а Италија је пристала да се војници пребаце у Валону, најсигурнију албанску луку. Акцији спашавања српске војске придружила се и Француска, одложивши све транспорте док из Албаније не буде извучена српска војска. Српска врховна команда и регент Александар су евакуисали 6. фебруара на Крф. Евакуација 170.000 људи, од којих преко 150.000 војника, завршена је почетком априла 1916. Овим гестом цара Николаја II српска војска је спашена од тоталне пропасти, што је у наредним годинама омогућило ослобођење земље од окупатора и континуитет државности Краљевине Србије. Значајна дипломатска, финансијска, материјална, војна и хуманитарна помоћ Русије у току Првог светског рата утицале су да се развије и одржи огромно поштовање и захвалност српског народа према Русији и последњем руском цару до данашњих дана.⁴²

Краљевина Југославија није одржавала дипломатске односе са СС-СР-ом све до јуна 1940. После кратке сарадње и деловања Црвене армије у Југославији, која је учествовала у ослобађању Београда и Србије 1944. године 1948. дошло је до озбиљне кризе између две земље. Тек с краја 20. и почетком 21. века, доласком Владимира Путина на власт (нарочито од другог мандата 2004) афирмише се позитиван однос према Србији, што је одмах пропраћено и оживљавањем дипломатских односа и постављањем за абасадора у Београду, Александра Александровича Алексејева. Од тада па до данас дипломатски, али и привредни, политички, војни односи две земље све више напредују.

---

⁴² Н. Поповић, *Односи Србије и Русије у Првом светском рату*, Београд, 1977; Исти, *Србија и царска Русија*, Београд, 2007; О. Айрапетов, *Внешняя политика Российской империи 1801–1914 гг.*, Москва, 2006; Исти, *Участие Российской империи в Первой мировой войне (1914–1917)*, Том.1, 2, Москва, 2014; З. Бајин, *Мирослав Сјалажковић (1869–1951). Биографија* (необјављен текст докторске дисертације одбрањене на Филозофском факултету у Београду), Београд, 2016; А. Н. Боханов, *Николай II*, Москва, 2008; Б. Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић. Књ. 1. У рајовима за национално ослобођење*, Београд, 2010; Д. Р. Живојиновић, *Краљ Пејтар I Карађорђевић (II). У оштрадини*, Београд, 2009; *За балканским фронтима Первой мировой войны*, ответственный редактор В. Н. Виноградов, Москва, 2002; Л. В. Кузьмичева, *Русский дипломат Василий Николаевич Шйрандман о балканских проблемах в 1908–1915 гг.*, Славяне и Россия. Модели межэтнических и межконфессиональных взаимодействий (XVIII–XX вв.), Москва, 2012.

MORE THAN TWO CENTURIES OF SERBIAN-RUSSIAN DIPLOMATIC RELATIONS

Summary:

Since December 1804 and 1805, Russia has sought to establish a direct link with Serbian insurgents. This created the conditions for the establishment of diplomatic relations, which were reflected in communication through special delegations (deputations), and by the time of the appointment of permanent diplomatic clerks. The fact is that the first Russian diplomat who stayed in Serbia for a long time was Konstantin Konstantinovic Rodofinikin. Historically observed Russian-Serbian relations this year mark the tradition of 211 years (1807-2018), since in 1807 there was a Serbian state with all the essential elements – territory, people and power. The establishment of the Russian consular representation in the Principality of Serbia did not come in 1838, as it is thought today, but on September 15, 1839, when the Ottoman Empire was acquired by firman and berat. Vaschenko then became the first Serbian Consul General. Since the restoration of the modern-day Serbian statehood from the beginning of the 19th century to its cessation in 1918, we can divide diplomatic relations between Serbia and Russia in several stages. The first coincides with the war period of the Serbian Revolution from 1804 to 1815. Given the military, diplomatic and political cooperation between Serbia and Russia, this was one of the most productive periods in the 19th century. Russia disclosed its patronage over Serbia, basing it at the 8th point of the Bucharest Peace Treaty between Russia and Turkey in 1812. The second phase refers to the acquisition of the autonomous status of the Principality of Serbia within the Ottoman Empire and extends until 1856. Russia established the undisputed right of patronage reflected in its guarantees to Serbian autonomy. Serbia then became the object of the international obligations of the Ottoman Empire. At this stage, we recorded two periods – one from 1815 to 1835, and another from 1835 to 1856. The third phase of diplomatic Serbian-Russian relations coincides with the return of Obrenovic to the throne, firstly Miloš (1858-1860), and Mihailo (1860-1868). It extends until 1880 and can be divided into two parts: the first ends with the tragic death of Prince Mihalo. Diplomatic Serbo-Russian relations mark their golden days during the second rule of Prince Mihailo. Serbian-Turkish Wars 1876-1878 and Russian-Turkish War 1877-1878 ended with the Congress in Berlin in 1878, in which Serbia's independence and territorial expansion were recognized. The backbone of the Serbian-Russian misunderstandings was the Russian project of Great Bulgaria from 1878 that did not survive, but remained a constant threat to Serbian national aspirations. The future of not only Serbia but the entire Western Balkans

became issue of common European importance. The fourth phase begins with the rebuilt Three Caesars' Alliance in 1881 (Germany, Austro-Hungary, Russia) and the Austro-Serbian Secret Convention and ends in 1903. In this period, diplomatic Serbian-Russian relations fell to the lowest possible scale. They were burdened with foreign political affairs, internal political affairs, personal issues of Serbian kings Milan and Aleksandar, as well as inadequate appearances and inactivity of Russian diplomatic representatives in Serbia. The fifth and the last phase in the Serbian-Russian relations include the period from 1903 to 1918, when the Kingdom of Serbia and Imperial Russia disappeared almost simultaneously. In the changed international circumstances, and due to the new divisions from the beginning of the 20th century, diplomatic relations between Serbia and Russia have improved. As a result of the pressure of Austro-Hungary, Serbia sought to find a shelter in Russia and its allies, France and the United Kingdom. In Russia's official circles, Serbia was seen as an important ally, "the only state in the Balkans in which Russia has faith." Russia then became the main foreign political ally of Serbia, and the Emperor was respected as a protector of the Serbian people. The Kingdom of Yugoslavia did not maintain diplomatic relations with the USSR until June 1940. After the brief cooperation and action of the Red Army in Yugoslavia, in the liberation of Belgrade and Serbia in 1944, in 1948 there was a serious friction between the two countries. At the end of the 20th and the beginning of the 21st century, when Vladimir Putin came to power (especially since the second term in 2004) we can see and affirmed a positive attitude towards Serbia, which was immediately followed by the revival of diplomatic relations and the appointment of ambassador Aleksandar A. Alekseyev in Belgrade. Since then, diplomatic, but also economic, political and military relations between the two countries are progressing ever more.

Руски дипломатски представници у Србији

Опуномоћени изасланици		
Филип Осипович Паулучи	1807.	
Константин Константинович Родофиникин	1807-1809.	
Теодор Иванович Недоба	1809-1812.	
Марко Ивелич	1812.	
Андреј Теодорович Будберг	1834.	
Петар Иванович Рикман	1835.	
Василиј Андрејевич Долгоруков	1837.	
Конзули		
Герасим Васиљевич Вашћенко	1838-1843.	
Јаков Иванович Данилевски	1843-1851.	
Фјодор Антонович Тумански	1851-1853.	
Николај Јефимович Мухин	1853-1856.	
Михаил Рафаилович Милошевич	1856-1860.	
Александар Георгијевич Влангали	1860-1863.	
Николај Павлович Шишкин	1863-1875.	
Андреј Николаевич Карцов	1875-1877.	
Министар резидент и изванредни посланици		
Александар Иванович Персијани	1877-1895.	
Роман Романович Розен	1895-1897.	
Александар Петрович Извољски	1897.	
Валериј Всеволодович Жадовски	1897-1899.	
Павел Борисович Мансуров	1899-1901.	
Николај Валерјевич Чариков	1901-1904.	
Владимир Владимирович Муравјев	1904.	
Константин Аркадјевич Губастов	1904-1906.	
Василиј Сергејевич Сергеев	1906-1909.	
Николај Гернихович Гартвиг	1909-1914.	
Василиј Николајевич Штрандтман	1914.	
Григориј Николајевич Трубецки	1914-1915.	
Борис Алексејевич Татишћев	1916-1917.	
Амбасадори		
Александар Николајевич Алексејев	2004-2008.	
Александар Васиљевич Конузин	2008-2012.	
Александар Васиљевич Чепурин	2012-	

Српски дипломатски представници у Русији

Опуномоћени изасланици	
Прота Матеја Ненадовић, Божидар Грујовић, Петар Новаковић Чардаклија	1804-1805.
Јаков Ненадовић, Сима Марковић, Михаило Грујовић	1811.
Цветко Рајовић, Аврам Петронијевић	1830.
Јован Мариновић	1860.
Јован Мариновић	1866.
Јован Мариновић	1875.
Јован Мариновић	1876.
Јован Ристић	1868.
Милосав Протић	1876-1878.
Изванредни посланици	
Милосав Протић	1879-1881.
Ђура Хорватовић	1881-1885.
Сава Грујић	1885-1887.
Љубомир Христић, отправник послова	1888.
Ђорђе Симић	1888-1892.
Алимпје Васиљевић	1892-1893.
Никола Пашић	1893-1894.
Алимпје Васиљевић	1894-1895.
Милан Петронијевић	1895-1897.
Сава Грујић	1897-1899.
Стојан Новаковић	1900-1905.
Славко Ј. Грујић, отправник послова	1905-1907.
Димитрије Поповић	1907-1914.
Мирослав Спалајковић	1914-1917.
Михаило Гавриловић	1917-1918.
Амбасадори	
Станимир Вукићевић	2007-2008.
Јелица Курјак	2008-2012.
Славенко Терзић	2012-